

ALMANYA'NIN OSMANLI DEVLETİ DÖNEMİNDEKİ ERMENİ POLİTİKALARI

Armenian Politics of Germany in the Period of Ottoman Empire

Ömer Lütfi TAŞCIOĞLU*

Gazi Türkiyat, Güz 2016/19: 189-208

Öz: Ermeni sorununun ortaya çıktığı yıllarda Osmanlı Devleti'nin Ermeni politikalarını destekleyen Almanya I. Dünya savaşı öncesinde Ermeni politikasını değiştirmiş ve Ermeniler için önerilen ıslâhât projelerine destek vermeye başlamıştır.

Ancak savaş sırasında Ermenilerin Rusya'yı desteklemesi ve Osmanlı ordusu aleyhine casusluk ve sabotaj faaliyetlerinde bulunması üzerine Almanlar isyancı Ermenilerin savaş bölgelerinden çıkarılmaları ve savaş yaşanmayan bölgelere nakledilmeleri konusunda Osmanlı Devleti'nin yönetim kadroları ile istişarede bulunarak Osmanlı yöneticilerinin göç kararı almaları üzerinde etkili olmuşlar ve Ermeni zorunlu göçü uygulamaya konulmuştur.

Birinci Dünya savaşı sona erdikten sonra Ermeni zorunlu göçü nedeniyle Osmanlı Devleti'nin yanı sıra Almanya'nın da suçlanmaya başlaması üzerine Almanlar zorunlu göç konusunda kendilerine yapılan suçlamalardan kurtulabilmek için olaylar ile ilgilerinin olmadığını vurgulamışlar ve Türk tarafını suçlama yoluna gitmişlerdir.

Bu çalışmada Almanya'nın Osmanlı Devleti'yle ve Ermenilerle ilişkileri incelenerek Almanya'nın bölgedeki menfaatleri kapsamında izlediği politikaların ve zorunlu göç kararının dayandığı gerçeklerin aydınlatılmasına çalışılmıştır. Cumhuriyet dönemindeki Türk-Alman-Ermeni ilişkileri ayrı bir makalede ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Almanya'nın Ermeni Politikası, Alman-Ermeni İlişkileri, Türk-Alman İlişkileri

Abstract: Germany, supported the Armenian politics of the Ottoman Empire at first, before the WW I (World War I), but changed her Armenian policy after observing the intentions of Britain, France and Russia to disintegrate and occupy lands of the Ottoman Empire. In order not to leave the energy resources of the Middle East, Caucasia and the Ottoman lands to the Allied Powers, Germany established an alliance with the Ottoman Empire on one hand and supported the reform projects for the Ottoman Armenians on the other.

But during the great war, when the Armenian minority living along the Russian border showed great support to invading Russian troops and spied and sabotaged against the Ottoman forces; Germany consulted with the Ottomans and advised them to relocate Armenians from the war zone. Right after these consultations, the law to relocate the Armenians was put in effect by the Ottoman Government.

Upon losing the WW I not only the Ottoman Empire but Germany was also accused of the relocation decision. Germany put the blame on the Ottoman Empire to get rid of these accusations.

In this study, German politics based upon her interests in the region and the realities which lead to relocation decision were examined on the basis of Germany's relations with the Ottoman Empire and Armenians.

The relations after the establishment of Turkish Republic will be the subject of another paper.

Keywords: Armenian politics of Germany, German-Armenian relations, Turkish-German relations

---

* Dr., ANKA Enstitüsü Bilimsel Danışma Kurulu Üyesi, Ankara/TÜRKİYE. omertascioglu@gmail.com. Gönderim Tarihi: 10.10.2016. Kabul Tarihi: 21.11.2016.

Giriş

Çeşitli krallık, prenslik ve bağımsız şehirlerin hüküm sürdüğü coğrafyada Almanya'nın kendi milli birliğini oluşturması ancak XIX. Yüzyılın son çeyreğinde Prusya krallığı önderliğinde sağlanabilmiştir (Ortaylı 1998:15-16). Başlangıçta kendi varlığını güçlendirme politikasına ağırlık veren ve uluslararası güç mücadelelerinden uzak durmaya çalışan Almanya II. Wilhelm'den itibaren dünya üzerinde söz sahibi olma politikasına yönelmiş (Bozkurt 2006: 290-291, Trumpener, 1999:130) ve bu kapsamda dönemin en büyük İmparatorluğunun yer aldığı Osmanlı coğrafyasında boy göstermeye başlamıştır. Almanya'nın Osmanlı Devletine ilgisinin ona yardım amacına yönelik olduğu düşünülebilirse de, II. Wilhelm'in Osmanlı ile ilişkileri geliştirilmesi; gerçekte Osmanlı topraklarının petrol, bakır, krom ve kurşun gibi maden yatakları bakımından zengin olmasından, Almanya'nın fabrikaları için hammadde ve mamulleri için pazar bulma ihtiyacından ve kurulacak olan Berlin-Bağdat demiryolu hattı ile Basra Körfezi'nde etkin olarak İngiltere'ye karşı avantaj elde etme ve Osmanlı'nın dağılması durumunda pay alma düşüncelerinden kaynaklanmaktaydı (Alkan 2014: 94, Tepekaya 2002: 40).

Almanya'nın Osmanlı Devleti'ndeki faaliyetleri Kasım 1830'lardan itibaren Osmanlı topraklarına gelen Helmuth von Moltke başkanlığındaki askeri heyetin Osmanlı ordusunu yeniden teşkilatlandırma çalışmalarıyla başlamış ve I. Dünya Savaşı sonlarına kadar sürmüştür. Henüz yüzbaşı rütbesinde iken Osmanlı Devletine askeri danışman olarak görevlendirilen Moltke, 1839'da Almanya'ya dönüşünde "Osmanlı Devleti'nin Alman nüfuzuna hazır hâle geldiğini, Balkanlar'dan geçecek bir demiryoluyla Osmanlı'nın Berlin'e bağlanabileceğini ve böylece Almanya'nın İngiliz kontrolündeki deniz yollarından uzakta bulunan bu demiryolu hattı üzerinden Dicle ve Fırat havzaları arasındaki Mezopotamya bölgesini ve Filistin'i gelecek Alman kuşakları için sömürgeleştirme imkânlarına sahip olacağını" (Kılıç 2015: 5) rapor etmiştir.

Moltke ile benzer fikirlere sahip olan Alman iktisatçı Friedrich List de 1846'da Tuna havzasının alt kısımlarının, Karadeniz'in batı kıyılarının ve Anadolu'nun kuzeyinin Alman sömürgecileri için boş ve verimli topraklar olduğunu belirterek bu bölgeye ulaşımı sağlamak üzere Bağdat'a uzanacak bir demiryolu inşasını önermiştir.

Leipzig Üniversitesinden Profesör Wilhelm Roscher ise Osmanlı Devleti parçalanınca Alman halkının ganimetten pay olarak Asya Türkiye'sini almasının gerektiğini savunmuştur (Hopkirk 1995: 7-8, Kılıç 2015: 6).

Yukarıdaki bilgiler Almanya'nın Osmanlı Devleti'ndeki faaliyetlerinin yalnızca Osmanlı Devleti'ni İngiliz, Fransız ve Ruslara karşı koruma amacına yönelik olmadığını, Almanya'nın asıl amacının bir yandan Kafkaslar'a diğer yandan Bağdat

demiryolu üzerinden Ortadoğu bölgesine el atmak suretiyle bu bölgelerdeki zengin kaynaklardan kendi ekonomik gelişmesi için yararlanmak olduğunu göstermektedir. Bu gerçekler görmezden gelinirse Almanya'nın Ermeni politikalarının doğru olarak algılanması mümkün değildir. Bu kapsamda Almanya'nın Osmanlı devleti ile ilişkileri ve Ermeni politikaları incelenirken yukarıda belirtilen hedeflerinin göz önünde bulundurulmasında yarar vardır.

ALMANYA'NIN I. DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDEKİ ERMENİ POLİTİKALARI

Almanya'nın Ermeni sorununun ortaya çıktığı dönemdeki politikası Osmanlı Devleti'nin desteklenmesi yönündeydi. Bu dönemde İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Ermeni sorununu Osmanlı Devleti'nin parçalanmasının aracı olarak kullanmak istediklerinin farkında olan Almanya diğer ülkelerin hazırladığı Ermeni ıslâhâtı projesine de karşı çıkıyordu. Ancak söz konusu karşı çıkış daha ziyade İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerinde hegemonya kurmasını ve Osmanlı Devleti'nin bu üç ülkenin kontrolü altına girmesini önleme amacına yönelikti.

Bu kapsamda Ermeni meselesinin de Girit hadisesinde olduğu gibi İngilizlerin etkisi ile ortaya çıktığını düşünen Alman imparatoru II. Wilhelm; İstanbul'da görev yapan yabancı ülke sefirleri tarafından Osmanlı Devletindeki Ermeniler için hazırlanmış olan ıslâhât layihasını münasebetsiz bir girişim olarak tanımlıyordu (Bozkurt 2006: 294).

Ancak Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na sürüklendiği süreçte Almanya diğer ülkelerin Osmanlı Devleti üzerindeki baskılarının azaltılabilmemesinin Ermenilere birtakım ilave haklar tanınması suretiyle sağlanabileceği gibi bir düşünceye kapılmıştır.

Alman Dışişleri Bakanının Osmanlı Devleti'nin Berlin Sefiri Osman Nizami Paşaya Ermeni meselesinde Osmanlı Devleti'nin galeyana gelmemesi ve Ermeniler için acilen bir şeyler yapması gerektiğine ilişkin tavsiyede bulunması bu konuda Alman yönetiminde ve kamuoyunda oluşan tavır değişikliğini göstermektedir. Osman Nizami Paşa Alman Dışişleri Bakanının tavsiyelerini ve bu tavsiyelere ilişkin görüşlerini 19 Nisan 1913 tarih ve 166 numaralı telgrafı (Münir Süreyya Bey 2001: 78) ile Osmanlı Devleti'ne rapor etmiştir.

Almanya'nın başlangıçta karşı çıktığı Ermeni ıslâhât projelerine daha sonra destek vermeye başlaması Osmanlı Devleti'nin İngiltere, Fransa ve Rusya'nın hazırladıkları Ermeni ıslâhâtı projesini kabul etmek ve uygulamak zorunda kalması üzerinde etkili olmuştur.

ALMANYA'NIN POLİTİKALARINDA KİLİSENİN VE MİSYONERLERİN ROLÜ

Almanya'nın Osmanlı Devletindeki Ermenilerle ilgili politikalarında Alman kilisesinin ve misyonerlerin önemli bir rol oynadığı görülmektedir.

Almanya'daki "İncil Cemiyeti" adlı örgüt daha 1896'dan itibaren Türkiye'deki Ermenilerin durumu hakkında yalan ve iftiralarla dolu bilgiler yayarak Ermeniler için yardım toplama faaliyeti yürütmeye başlamış ve Berlin Tageblatt ve Gazet de la Croix adlı gazetelerde yayınlanan ve yukarıda belirtilen iftira ve yalanları içeren haberler Berlin'deki Osmanlı Sefiri tarafından bir başka Alman gazetesinde tezkip edilmek zorunda kalmıştır (Bozkurt 2006: 311).

Osmanlı Devleti aleyhine kullanılan Almanca kitap ve diğer yayınların büyük bir bölümü misyoner faaliyetleri yoluyla oluşturulmuştur. Alman misyonerlerinin en önemlisi Dr. Johannes Lepsius'tur. 1887'de Harz Friesdorf'ta papazlık yapan (Kılıç 2001: 585), 1895'te "Alman Doğu Misyonu"nu (DOM) kuran, "Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ermenilerin durumunu incelemek amacıyla" 1897'de papazlıktan istifa ettikten sonra DOM'un müdürlüğüne getirilen (Arıkan 2006: 330-331) ve Türk olan her şeye düşman olabilecek kadar fanatik olan (Bozkurt 2006: 312) papaz Lepsius, ömrünün kalan kısmını Ermenilere adanmış ve Türk aleyhtarı her türlü faaliyetin içinde yer almıştır. Kuruluş amacı "Müslümanlar arasında İncil'i yaymak" olarak belirtilmesine rağmen, DOM'un asıl faaliyeti, Osmanlı Devleti'ndeki -özellikle Protestan- Ermenilere maddî ve manevî destek sağlamaktır. Bir adı da "Ermenilere Yardım Örgütü" olan DOM'un, Mezopotamya'daki "Sevgi Hizmetleri" (hastane ve atölyeler) örgütü hem Protestan Ermenileri Almanya'ya kazandırıyor, hem de yaptığı hayır hizmetleriyle bölgedeki Müslüman halk nezdinde Almanya'nın itibarını yükseltiyordu (Arıkan 2006: 330-331).

Protestan bir papaz olan ve bir halı tüccarı kılığında Anadolu'ya giren Lepsius'un Ermeniler arasındaki faaliyetleri dinî olmaktan çok politiktir. Papazın amacı Ermeniler arasında etkin olan Batılı ve Doğulu diğer Hıristiyan güçlerin nüfuzunu kırmak ve pastadan Almanya'ya da pay koparmaktır. Çünkü Lepsius'un ifadesiyle, "Mezopotamya, Almanya'nın Türkiye'deki menfaat alanı idi" (Arıkan 2006: 331).

Rus diplomatlarından Mandelstam, Lepsius'un Türkiye'deki fonksiyonunu, "Ermenileri, Rusya'nın hazırladığı reform plânından vazgeçirtip Almanya çizgisine çekmek" olarak tanımlamıştır.

Katolik Ermenilerin önde gelen simalarından olan ve 24 Nisan 2015 günü tutuklanarak Çankırı'da gözetimli serbestlik statüsünde bulundurulduktan bir süre sonra İstanbul'a dönüşüne ve daha sonra tedavi için Fransa'ya gitmesine izin verilen Ermeni papazı Vardapet Grigoris Balakyan*, Alman İmparatorluğu'nun Ermenileri

---

* Papaz Vardapet Grigoris Balakyan'ın anıları 2009 yılında yeğeninin oğlu Peter Balakyan tarafından Ermeniceden İngilizceye çevrilerek "Armenian Golgotha (Ermenilerin Çarmıha

kendi çıkarlarının aracı olarak kullanabilmek için Ermeniler arasında itibarlı bir yere sahip olan Lepsius'tan bir ajan olarak yararlandığını belirtmektedir (Balakian 2009: 280). Ancak bütün bu gerçeklere rağmen Lepsius'un olay mahalline adım atmadığı hâlde "görgü şahidi" olarak kaleme aldığı kitaplar bugün soykırım literatüründe birinci elden kaynak muamelesi görmektedir (Arıkan 2006: 331).

Lepsius Ermeniler hakkında dört kitap ve bir rapor kaleme almıştır. Bunlardan ilki 1897'de Berlin'de basılan "Ermenistan ve Avrupa, Hıristiyan Devletlere Karşı Suç Duyurusu, Hıristiyan Almanya'ya Çağrı" adlı 266 sayfalık kitaptır. Kitabın önsözünden başlayarak sayfalar boyu garip iddialarda bulunan ve bu iddialarını belgelendirme gereksinmesi duymayan Lepsius, kitabında Türkiye ve Türkler hakkında oldukça ağır ithamlarda ve iftiralarda bulunmuştur. Bu kitap hakkında, gazeteci yazar Hans Barth, "Papaz Lepsius'un pespaye romanı" (Arıkan 2006: 331-332) ifadesini kullanmaktadır.

Lepsius'un bu konudaki ikinci kitabı 1916'da Potsdam'da basılan "Bericht über die Lage des Armenischen Volkes in der Türkei (Ermeni Halkının Türkiye'deki Durumu Hakkında Rapor)" adını taşımaktadır. 1915 yazında Türkiye'ye gelen Lepsius, Enver Paşa ve bazı Türk devlet adamları ile görüşmeler yaptıktan sonra kitabını misyon raporu hâlinde kaleme aldığını, Almanya'da savaş yıllarında sansür uygulandığından raporu gizlice bastırıldığını ve Almanya'da 20.000 adet dağıttığını, daha sonra raporun yayımının ve dağıtımının yasaklandığını ifade etmektedir (Kılıç 2015: 145). 303 sayfalık rapor ilkinde benzer şekilde kaleme alınmıştır ve söylentilere dayanmaktadır.

Papaz Lepsius'un monografi tarzında kaleme aldığı üçüncü kitabı, Alman Dışişleri Bakanlığı arşivinde mevcut Ermenilerle ilgili 1914-1918 yıllarına ait diplomatik yazışmaların bir derlemesi olan "Almanya ve Ermenistan 1914-1918" adlı kitaptır. Lepsius, bu derlemeyi Alman Dışişleri Bakanlığının siparişi üzerine hazırlamış olup, "Kitaba alınacak belgelerin seçiminin tamamen kendisine bırakıldığını söylemektedir" (Arıkan 2006: 331-332). O dönemde Ermeni tehcirinin sorumluları arasında oldukları gerekçesiyle suçlanmaya başlanan Alman yöneticiler, Almanya'nın suçsuzluğunu kanıtlama çabası içine girmişlerdir. 1 Aralık 1918'de Lepsius ile bir görüşme yapan Alman Dışişleri Bakanı Dr. Solf, Lepsius'a Almanya Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nde bulunan Ermeni sorunu ile ilgili belgeleri araştırma görevi vermiştir. Bu görevin sonunda yazılan ve 444 belge içeren "Almanya ve Ermenistan 1914-1918" adlı kitabın sonunda Jakob Künzler tarafından kaleme alınan bir misyon raporu (Kılıç 2015: 146-147) ile 1914-1918 yılları arasında Almanya Dışişleri Bakanlığında görev yapan Dışişleri bakanları, müsteşarları, İstanbul büyükelçileri ile Adana, Halep, İskenderun,

---

Gerilişi)" adıyla yayınlanmıştır. Detay için bakınız: Grigoris Balakian, *Armenian Golgotha*, Translated by Peter Balakian with Aris Sevag, New York, 2009.

Bağdat, Beyrut, Şam, Erzurum, Hayfa, Yafa, Kudüs, Musul, Samsun, Sivas, İzmir ve Trabzon konsoloslarının isim ve görev süreleri listesi bulunmaktadır.

Wolfgang Gust; Lepsius'un 1919 yılında Almanya Dışişleri Bakanlığı adına yayınladığı 444 belge orijinal belgelerle karşılaştırıldığında birtakım farklılıkların ortaya çıktığını, bu durumun belgelerin manipüle edildiğini gösterdiğini, fakat bu manipülasyonun Lepsius tarafından değil de Lepsius'a Almanya Dışişleri Bakanlığı arşivlerini açan ve bu belgeleri önüne sunan Alman Dışişleri Bakanlığı tarafından yapıldığını (Alkan 2014: 100, Gust, 2014) belirtmektedir.

Yazdığı sipariş kitaplar ve yaptığı hizmetlerle Alman devleti nezdinde kazandığı itibarlı konumdan cesaret alan Lepsius Osmanlı Devleti tarafından Ermeniler için genel af yasası çıkarılması, Kars, Ardahan ve Batum halkına "self determination" hakkı tanınması ve Rus Ermenistan'ına Türkler' in nüfuzunun engellenmesi konularında Alman Hükümeti'nden güvence talebinde bulunmuştur (Kılıç 2001: 588).

Lepsius 1922 yılında Almanya Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nde yaptığı çalışmalardan sonra "Die Große Politik der Europäischen Kabinette 1871-1914" (Avrupa Kabinelerinin Büyük Politikası 1871-1914) adlı eserini 40 cilt hâlinde 1927'de Berlin'de yayımlamıştır.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı ordularının çeşitli kademelerinde görev yapan Alman subaylarından Felix Guse, Ermenilerin devamlı şikâyet ve yakınmaları üzerine batı kamuoyunun göç yolundaki Ermeni halkına mezalim yapıldığına inanmakla birlikte, olanları ve yapılanları topluca değerlendirerek bu konuda biraz temkinli davranılmasının gerektiğini, Ermeniler'e ilişkin raporların daha çok propagandaya yönelik olarak kaleme alındığını ve çoğu kez olayların abartıldığını (Guse 1940: 616-617) ifade etmiştir.

Felix Guse, Lepsius'un kitapları hakkında ise şunları yazmıştır:

Zorunlu göç sırasında hayatını kaybeden Ermenilerin sayısı hakkında Lepsius'un verdiği rakamlar abartılıdır ve kesinlikle inandırıcı değildir. Ermenilerin soykırımı uğratıldığı sloganı tamamen yanlıştır. Çünkü Dünya Savaşı sona erdiğinde geride daha güçlü bir Ermeni halkı bulunmaktaydı. Alman kamuoyunun bir kısmı, müttefikimiz Osmanlı Devleti için değil, aksine Ermeniler için çalışmaktaydı. Ermeniler kendilerini acındırmayı çok iyi becerdiler ve yıllarca bu türden propagandalar yaptılar. Alman kamuoyunun sorunu bu şekilde algılamasında Lepsius'un büyük katkıları olmuştur. Bana göre Lepsius bu konuda büyük bir yanlıgı içerisindedir. (Guse 1940: 616-617).

Lepsius'un yazdığı kitapların gerçekleri yansıtmadığını yazan sadece Felix Guse değildir. Mersin'de iki yıl yaşamış olan Volter Zilhe de Lepsius'un yazdığı "Ermeni Hakâiki" adlı kitaptaki bilgilerin tamamen yanlış olduğunu Alman Post gazetesinde

açıklamış ve söz konusu açıklama Almanya'daki Türk sefareti tarafından Osmanlı Devleti Dışişleri Bakanlığı'na rapor edilmiştir (Bozkurt 2006: 313).

Tıpkı Lepsius gibi halı tüccarı kılığında Anadolu'ya giren Alman Başrahip Lepatis de Anadolu'da karışıklık çıkarmak üzere faaliyette bulunmuş ve diğer ülkelerin faaliyetlerinin yanı sıra Alman papazlarının yürüttüğü misyonerlik faaliyetleri de Ermeni ayaklanmasında önemli rol oynamıştır (Bozkurt 2006: 312 -313).

Alman Ermeni Cemiyeti'nin ve Alman Doğu Misyonu'nun şefi olan papaz Dr. Johannes Lepsius'un yanı sıra misyonerlik faaliyetlerinde bulunan diğer Alman misyonerleri arasında önemli olanları; Urfa'da hastane yöneticiliği yapan Alman asıllı İsviçreli Jakob Künzler, Alman Yardım Kuruluşu çalışanlarından Başöğretmen Ernst Sommer, Urfa'daki Alman Yetimhanesi Müdürü Brono Eckart, Alman Yazar ve Sıhhiye Subayı Armin T. Wegner* ve mültecilerden sorumlu Milletler Cemiyeti Yüksek Komiseri kutup araştırmacı Norveçli Fridjof Nansen'dir (Kılıç 2015: 268-269).

Başını Lepsius gibi fanatiklerin çektiği yukarıda isimleri verilen Türk karşıtı kişiler sadece Ermeni desteği ile yetinmemiş ve Hıristiyan birliğini ön plana çıkartmak suretiyle Türklere karşı yeni bir haçlı seferi düzenlenerek Türklerin yok edilmesini isteyecek kadar tarafgir bir tutum izlemiştir (Beydilli 1987: 41). İlk başlarda yardım kuruluşları olarak kurulan Alman Misyonları zorunlu göç sonrası dönemde gittikçe siyasallaşmaya ve kendi politikalarını üreterek siyasi bir güç hâline gelmeye başlamıştır. Bunların yürüttükleri faaliyetler daha sonraki yıllarda yazılan misyonerlik kitaplarına da kaynak oluşturmuştur.

Alman misyonerlerin yanı sıra Osmanlı Devleti'ne gönderilen Alman diplomatları da Osmanlı Ermenileri arasında faaliyet göstermişlerdir. Bu kapsamda Adana'daki Ermenilerin Kilikya Ermeni Devleti kurma faaliyetlerinin önlenmesine çalışıldığı dönemde Almanya'nın Adana konsolosu Adana'da açılması düşünülen Alman okuluna Ermeni çocuklarının devamını sağlamak için yardım istemek üzere Ermeni Katogikosunu ziyaret etmiştir (Bozkurt 2006: 312).

Almanya'nın Ermeni çocukları için yürüttüğü faaliyetler sadece Osmanlı toprakları ile sınırlı değildir. Varna yoluyla Almanya'ya ulaşacak bir Yunan gemisi ile 28 Ermeni çocuğu eğitim amacıyla Almanya'ya nakledilmiştir (Bozkurt 2006: 312). Yukarıdaki tespitler Almanya'nın Ermenilerin hamiliği rolüne soyunduğunu ve Osmanlı coğrafyasındaki hedeflerine ulaşabilmek için Ermenileri kullandığını göstermektedir.

---

* Armin isminin bir Ermeni ismi olması bu Alman Subayının Ermeni kökenli olabileceği ihtimalini akla getirmektedir.

ALMANYA'NIN I. DÜNYA SAVAŞI VE SONRASINDAKİ ERMENİ POLİTİKALARI

I. Dünya Savaşı öncesinde Ermeni meselesi konusunda kiliseler ve misyoner faaliyetleri yoluyla Ermenileri destekleyen Almanya Osmanlı Devleti ile resmi ilişkilerinde ise Osmanlı Devletinden yana bir tutum izliyor görüntüsü vermiş ve İngiltere, Fransa ve Rusya'nın hazırladıkları Ermeni ıslâhât tasarılarına karşı çıkmıştır. Ancak Almanya I. Dünya Savaşı'ndan sonra politikasını değiştirerek savaş öncesinde gizli olarak yürüttüğü Ermeni yanlısı politikalarını artık açık olarak yürütmeye ve diğer ülkeler gibi Türkleri Ermeni soykırımı ile suçlamaya başlamıştır.

Bu politika değişikliği Osmanlı Devleti'nin yanı sıra Almanya'nın da Ermeni zorunlu göçünün suçlusunu gösterilmeye başlanmasından kaynaklanmıştır. I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti ile müttefik olan ve Osmanlı Devleti'nin harbe girmesine neden olan Almanya'nın haberi olmaksızın Osmanlı Devleti'nin zorunlu göç kararı alması mümkün görülmemektedir. O dönemde Osmanlı Devleti'ni yöneten İttihat ve Terakki'nin ileri gelenlerinin tamamen Alman etkisinde oldukları ve Osmanlı ordusunun komuta kademesinin de Alman generallerinin idaresinde olduğu gerçeği dikkate alındığında zorunlu göç kararı alınırken en azından Almanya ile istişarede bulunulmuş olması gerekmektedir. Sarıkamış bozgunu sırasında Ruslara verilen silahlı Ermeni yardımı Alman Genelkurmayı'nın da önerileriyle (Ortaylı 2001: 44) zorunlu göçe neden olmuş ve göç kararı Osmanlı ordusunda görevli Alman subayların teklif ve önerileriyle (Ortaylı 1998:179) alınmıştır. Alman Büyükelçi Hans Freiherr von Wangenheim'ın I. Dünya Savaşı devam ederken Osmanlı Devleti'ne yollamış olduğu bir memorandum ile "Ermenilere karşı alınan askeri tedbirleri desteklemeye devam ettiklerini" (Çolak 2013: 154) ifade etmiş olması Almanların göç kararını desteklediğini göstermektedir.

Alman Konsolosluk raporları da zorunlu göç kararının Ermenilerin İtilaf Devletlerine yardımını engellemek için Alman Genelkurmayı'nın yoğun ısrarı ile alındığını göstermektedir. Erzurum'daki Alman konsolosu Max Erwin von Scheubner-Richter 2 Haziran 1915'te Alman büyükelçiliğine gönderdiği raporunda Ermenilerin göç ettirilmesi hususunda Enver Paşa ile yaptığı görüşmenin olumlu sonuçlandığını ve Erzurum'daki Ermenilerin Zor Sancağı'na göç ettirileceğini (Arıkan 2006: 324) bildirmektedir. Söz konusu rapor Almanların zorunlu göç kararından haberdar olduğunu, hatta bu konuda Osmanlı Hükûmeti ile istişarelerde bulunduğunu göstermektedir.

Almanların zorunlu göçten haberdar olmanın ötesinde göç kararını Osmanlı Devleti ile birlikte verdiklerine ilişkin bir diğer kaynak da 24 Nisan 1915'te İstanbul'da tutuklanan Ermeni komite liderlerinden biri olan ve "Armenian Golgotha" adlı kitapta zorunlu göç yıllarını anlatan Ermeni papazı Vardaped Grigoris Balakyan'dır. Balakyan, anılarında Şubat 1914'te Osmanlı Devleti'nin Berlin büyükelçisinin de hazır bulunduğu Almanya'daki Türk Toplumunun resmi toplantısında Colmar von der Goltz Paşa'nın aşağıdaki açış konuşmasını yaptığını nakletmektedir:

Ruslar asırlardır Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışarak onu parçalamak için Osmanlı Devleti'ndeki Hıristiyan azınlığından yararlanmış ve Rusya sayesinde Osmanlı Devleti'nin tebaası olan Hıristiyanların tamamı bağımsızlıklarını kazanmıştır. Rusya açısından artık sıra Ermenilere gelmiştir. Rusya, Osmanlı Devleti'ni parçalamak üzere Ermeniler için ıslâhât öngören bir plan hazırlamıştır. Osmanlı Devleti'nin bu yeni felaketi def edebilmesi için Van, Bitlis, Erzurum başta olmak üzere Türk-Rus hududuna komşu bölgelerde yaşayan "500.000 Ermeni'nin Osmanlı-Rus hududundan çıkarılarak daha güneydeki Halep ve Mezopotamya'ya gönderilmesi şarttır. Bunun karşılığında Ermenilerin yerleştirileceği bölgelerdeki Araplar da Türk-Rus hududuna nakledilmelidir. (Balakian 2009: 23-24).

Yukarıdaki konuşma Goltz Paşanın Ermeniler için alınan zorunlu göç kararından haberdar olmanın da ötesinde Ermenilerin göç ettirilmesini bizzat tavsiye eden kişi olduğunu göstermektedir.

ABD'nin İstanbul Büyükelçisi de Ermeni zorunlu göçünün baş sorumlusu olarak Almanları göstermektedir. Amerikalı tarihçi ve misyoner Gibson ise Ermeni zorunlu göçünden yalnız Almanların kârlı çıktığı değerlendirmesini yapmaktadır (Arıkan 2006:324). Osmanlı Devleti'nin Genelkurmay Başkanlığı Arşivi'nin 1916-1918 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin Genelkurmay Başkanı olarak görev yapan Alman Generali Hans von Seeckt tarafından Almanya'ya kaçırılmış olması da (Aslan 2001: 257-259) Almanların Ermeniler üzerindeki faaliyetlerinin ve Osmanlı ordusunun komuta kademelerinde görevli Alman generallerinin göç kararının alınması konusundaki etkilerinin saklanmasına çalışıldığı izlenimini vermektedir.

Alman Generali Bronsart von Schellendorf'un yerine atanan Tuğgeneral Hans von Seeckt'in Mondros Mütarekesinden sonra 1 Kasım 1918'de Genelkurmay Başkanlığı sorumluluğunu Türk komutana devretmiş olmasına rağmen Alman subaylar tarafından arşivlenmiş bulunan Osmanlı Devleti Genelkurmay Başkanlığı Arşivini ve yapılan tüm yazışmalara ilişkin evrakı sandıklara koyarak Almanya'ya gidecek gemiye yüklettiğini gören Emir Subayı Binbaşı Abdür-rauf Bey, durumu Osmanlı Devleti'nin Genel Kurmay Başkanlığını devralan Cevat Paşaya haber vermesine rağmen hiçbir tedbir alınmamış ve Türk Genelkurmayına ait arşiv 3 Kasım 1918'de İstanbul'dan ayrılan gemi ile Almanya'ya nakledilmiştir (Gök vd. 2000: 4-11). Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, 5 Kasım günü Osmanlı Devleti'nin Berlin Büyükelçisine telgraf çekerek arşivin iadesi konusunda Alman makamları nezdinde girişimde bulunması için talimat vermiş, ancak bu teşebbüsten herhangi bir sonuç alınamamıştır.

Osmanlı ordusu arşivinin Hans von Seeckt tarafından Almanya'ya kaçırıldığı hususu Oxford Üniversitesi Askeri Tarih Bölümünün öğretim üyesi ve Tel Aviv Üniversitesi Alman Tarihi Enstitüsü Başkan Yardımcısı Prof. Dr. Jehuda L. Wallach tarafından kaleme alınan ve Emekli Tuğgeneral Fahri Çeliker tarafından Türkçeye

çevrilen Anatomie einer Miltaerhilfe (Bir Askeri Yardımın Anatomisi) adlı eserde de yer almıştır (Wallach 1997: 240).

ZORUNLU GÖÇ UYGULAMALARINDA ALINAN TEDBİRLER VE GÖÇMENLERİN AKİBETİ

Osmanlı Hükümeti zorunlu göç uygulamasına başlamadan önce bütün vilayetlere yazılar yazarak, bölgelerinden geçecek kabilelerin bütün ihtiyaçlarının karşılanması için gereken tedbirlerin alınması ve yiyecek stoklanması talimatını vermiş (Halaçoğlu 2001: 66) ve sevkiyat sırasında kabilelerin ihtiyaçlarının karşılanması için 2.250.000 kuruş ödenek tahsis etmiştir (Halaçoğlu 2001: 67). Ayrıca zorunlu göçe tabi tutulan Ermenilerin devlete ve şahıslara olan borçları ertelenmiş ya da tamamen silinmiş (Halaçoğlu 2001: 67), suçlu ve zanlılar hakkındaki takibat ertelenmiş ve göç ettirilen kabilelere sağlık ekipleri refakat ettirilmiştir (Halaçoğlu 2001: 67-68).

Dahiliye Nezareti de göçe tabi Ermenilerin emniyetle yerlerine ulaşmalarını temin etmek üzere tedbirler almıştır. Göç ettirilecek Ermenilerin geride bıraktıkları mal ve arazilerin mülki amirler başkanlığında teşkil edilecek komisyonlarda rayiç bedelleri üzerinden satılarak ücretinin Ermenilere ödenmesi, yeni gittikleri yerde ev ve arazi verilmesi, mesleklerinin icrası için alet, ayrıca sermaye verilmesi (Süslü 2001: 111-115) gibi son derece insani tedbirler uygulamaya konulmuştur.

Göçe tabi tutulan Ermenilerin sayısını TTK (Türk Tarih Kurumu) eski başkanı Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu Osmanlı Arşiv belgelerine dayanarak ve %10 hata payı olabileceğini belirterek 438.758 (Halaçoğlu 2001: 76) olarak vermiştir. TTK Ermeni masası eski başkanlarından Prof. Dr. Kemal Çiçek ise bu sayının 500.000 civarında (Çiçek 2005: 252) olduğunu belirtmektedir.

Zorunlu göçe tabi tutulan yaklaşık 500.000 Ermeni'nin Pozantı'dan salimen geçiş yaptığı bu konuda yabancıların kendi ülkelerine gönderdikleri raporlara yansımıştır. ABD'nin Halep Konsolosu Jackson da Suriye'ye 500.000 civarında Ermeni'nin ulaştığını (Çiçek 2005: 250) rapor etmiştir.

Paul Rohrbach ve arkadaşları ise 6 Ocak 1918'de Berlin'den Kayzer'e gönderdikleri mektupta İstanbul, İzmir ve Kafkaslar'a kaçan 700.000 Ermeni'nin göçten kurtulduğunu ve Batı Anadolu'da 300.000 Ermeni'nin bulunduğunu (Özdemir vd. 2004: 94) yazmıştır.

Almanya'nın Halep Konsolosu da Batı Anadolu'da 27.200, İstanbul ve Edirne'de 164.000, Suriye, Filistin ve Bağdat'ta 13.500 olmak üzere toplam 202.700 kişinin zorunlu göçten muaf tutulduğunu (Özdemir vd. 2004: 94) rapor etmiştir.

1918 yılında, Ermeni Delegasyonu Başkanı olan Boghos Nubar Paşa, Fransa Dışişleri Bakanlığı Fevkalade Yetkili Bakanı Monsieur Gout'a gönderdiği raporda;

“Kafkasya’da 250.000, İran’da 40.000, Suriye-Filistin’de 80.000, Musul-Bağdat’ta 20.000 olmak üzere 390.000 kişinin Türkiye’den sürgün edildiğini, aslında sürgünlerin toplam sayısının 600.000-700.000 kişiye ulaştığını ve bunlardan ayrı olarak çöllerde şuraya buraya dağılmış sürgünleri kapsamadığını” (Özdemir vd. 2004: 92-107) bildirmektedir.

Boghos Nubar Paşa’nın verdiği yukarıdaki rakamlardan zorunlu göç öncesinde savaş nedeniyle Osmanlı topraklarını terk edenler olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla sürgünlerin toplam sayısı olarak verilen 600.000-700.000 kişiden zorunlu göç öncesinde Osmanlı topraklarını terk edenler çıkarılacak olursa, göçe tabi tutulan nüfusun, 400.000-500.000 civarında olduğu görülmektedir ki, bununla Ermeni delegasyonu başkanının, göçün gerçekleştirilmesi sonrasında, yani 1918 yılına ait verdiği sayılarla, Osmanlı belgelerinden çıkarılarak verilen rakamlar arasında uygunluk olduğu kanıtlanmakta ve iddiaların aksine Ermenilerin büyük bölümünün sağ salım iskân yerlerine vardıkları ve dolayısıyla soykırım iddialarının dayanaksız olduğu ortaya çıkmaktadır (Taşcıoğlu 2015: 207). Nitekim göç ettirilen Ermeniler ile göç yerlerine varan Ermenilerin sayıları karşılaştırıldığında Ermenilerin %82’sinin salimen göç yerlerine vardıkları (Taşcıoğlu 2015: 205) görülmektedir.

Zorunlu göç başladıktan altı ay kadar sonra Berlin’de yayınlanan “Ermeni Sorunu” adlı kitapta Ermeni sorununun Rus ve İngiliz entrikalarının bir sonucu olarak ortaya çıktığı, Ermenilerin kendilerine gösterilen iyi muameleye nankörlük ettiği, hiçbir zaman Ermeni katliâmı olmadığı ve Ermenilerin başına gelenlere kendi davranışlarının neden olduğu (Taran 1984: 183-184, Arıkan 2006: 327) yazılmıştır.

Benzer şekilde Almanya’nın Washington sefiri Kont Brenstorff 6 Haziran 1915’te Wolf Ajansı’na yaptığı açıklamada Ermenilere yapıldığı iddia edilen tüm zulüm hikayelerinin tamamen uydurma olduğunu, Ermenilerin öldürüldüğüne dair haberlerin de asılsız olduğunu bildirmiştir (Özdemir vd. 2004: 194).

İstanbul’daki Almanya sefiri Kühlmann da Alman Dışişlerine gönderdiği telgrafta; Rusların geri çekildiği yerlerde Ermeni gönüllülerin Erzincan çevresinde çok sayıda Türk’ü katlettiklerini Sivas’taki Alman Konsolosunun raporuna dayanarak bildirmiştir. Sivas’taki Alman Konsolosu Ermenilerin Erzincan’da 600 Türk’ü katlettiklerini de rapor etmiştir (Arıkan 2006: 329).

Ancak bütün bu gerçeklere rağmen Almanya, Osmanlı Devleti’nin Ermeni göçü öncesinde, göç sırasında ve sonrasında aldığı insani tedbirleri görmezden gelerek, savaşın kaderini değiştirecek ölçüde askeri harekâtı ve harekâtın lojistik desteğini sekteye uğratan isyancı Ermenilerin bölgeden çıkartılması amacıyla alınan göç kararının sorumluluğunu Osmanlı Devleti ile paylaşmak ve müttefiki olan Osmanlı Devleti’nin bekası için almak zorunda kaldığı zorunlu göç kararını savunmak yerine kolay yolu tercih ederek Osmanlı Devleti’ni suçlayanlar arasına katılmıştır.

ALMANYA'NIN TÜRKLERİ SOYKIRIMLA SUÇLAMASI VE KAFKAS POLİTİKALARI

Almanlar savaş sonrası yazdırdıkları eserlerde, yaptıkları açıklamalarda zorunlu göç konusunda kendilerine yapılan suçlamalardan kurtulabilmek için olaylar ile ilgilerinin olmadığını vurgulamışlar ve Türk tarafını suçlama yoluna gitmişlerdir. Bu durum Osmanlı Devleti'nde savaş sırasında görev yapmış askerlerin açıklamalarında (Liman von Sanders'in Hatıratı gibi), Lepsius gibi yazarların eserlerinde ve Talat Paşa'nın katilinin yargılanmasında sergilenen tavırda da (Arıkan 2006: 318 -319, Kurat 1966: 17-25) açıkça görülmektedir.

Bu dönemde Almanya, galip güçlerin "Türkiye'de Ermenilere karşı Alman zulmü" propagandasını, Lepsius ve benzerlerinin yazdığı kitaplar ve diğer propaganda metotlarıyla karşı atağa geçerek Türklere yöneltmek suretiyle kurnaz bir metoda başvurmuştur. Böylece Papaz Lepsius'un seçtiği diplomatik belgeler yoluyla, Ermeni katliamlarının vuku bulduğu, fakat bunun sadece Türkler tarafından işlendiği, Alman subaylarının ise, biçare Ermenileri kurtarmak için ellerinden geleni yaptıkları (Arıkan 2006: 332) gibi bir tez ispatlanmaya çalışılmıştır.

Almanya'nın bu konudaki politika değişikliği özellikle Talat Paşa'yı şehit eden Salomon Teyleryan (Soghomon Tehlirian)'ın yargılanmasında kendini göstermiştir. I. Dünya Savaşından sonra Kasım 1918'de Berlin'e yerleşerek Ali Salih Bey* takma adıyla burada yaşamını sürdüren Talat Paşa, 15 Mart 1921'de Salomon Teyleryan adlı bir Ermeni tarafından yolda yürürken başından kurşunlanarak şehit edilmiştir. Yoldan geçmekte olan Almanlar tarafından yakalanarak adalete teslim edilen Teyleryan'ın Berlin Eyalet Mahkemesi Jürili Ağır Ceza Mahkemesi'nde yapılan yargılanması bir katilin yargılandığı duruşma salonundan çok, asılsız Ermeni iddialarının ispatlanmaya çalışıldığı bir tiyatro sahnesine dönüştürülmüş ve sonuçta mahkeme 3 Ekim 1921'de katil Salomon Teyleryan'ın beraatına karar vermiştir.

Suçluya arka çıkarak katilin yerine adeta Osmanlı Devleti'ni yargılamaya kalkan ve bu suretle zorunlu göç kararının alınmasında Almanya'nın katkısını gizlemeye çalışan Alman mahkemesinin kararı "Berlin'de hâkimler var" diyen görüşün de iflası anlamını taşımaktadır.

Davada adeta katil ile maktûl yer değiştirmiş ve katilin yerine maktûl ve Osmanlı Devleti sanık sandalyesine oturtularak yargılanmıştır. Sanık müdafilerinin isteği üzerine yurtdışındaki birçok ülkeden sanık lehine ifade vermek üzere konuyla hiçbir ilgisi olmayan kişiler mahkemeye çağırılarak dinlenirken, tanık listesinde yer alan Talat paşanın eşi ve Osmanlı ordusunda görev yaptıkları için zorunlu göç

---

* Talat Paşa'nın Berlin'de Ali Salih adının yanı sıra Ali Can takma adını da kullandığı belirtilmektedir. Detay için Bakınız: Şeref ÜNAL; Salomon Teilerian Davası, Talat Paşa Suikastı, Ufuk Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2004, s.4

uygulamalarını yakinen bilen birçok Alman subayı tanık listesinde yer aldıkları halde bunlara tanıklık yaptırılmamıştır.

Tanıklık yaptırılmayanlardan en önemlisi 1914 yılında Osmanlı Ordusu Kara Kuvvetleri Komutanlığına atanan General Friedrich Bronsart von Schellendorff'tur. Schellendorf, mahkeme sonuçlandıktan sonra Deutsche Allgemeine Zeitung adlı Alman gazetesine 24 Temmuz 1921'de gönderdiği yazıda Alman mahkemesinin kararını açıkça protesto etmiştir. General Schellendorf mektubunda özetle;

"Zorunlu göç olayının yaşandığı dönemde Ermenilerin Osmanlı Devleti'ndeki diğer halklarla eşit sosyal ve siyasi haklara sahip olduklarını, parlamentoda milletekilliğine sahip olduklarını, Dışişleri Bakanlığı yaptıklarını, ancak Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesini fırsat bilerek bağımsızlık kazanma hırsıyla isyan ettiklerini, eli silah tutan bütün Müslümanlar Türk ordusunda silahaltında olduklarından, Ermenilerin savunmasız halk arasında korkunç bir katliam yapmasının kolay olduğunu, Ermenilerin sadece Rus ordusuyla savaşan Osmanlı ordusunu yandan ve arkadan vurmakla kalmayıp, bölgede yaşayan Müslüman halkın da kökünü kuruttuğunu, Ermenilerin Müslüman halka yaptığı zulümleri bizzat gördüğünü, Ermenilerin zulmünün Türklerin Ermenilere yaptığı iddia edilen zulümden çok daha kötü olduğunu, bu zulümden kurtulmaya çalışan binlerce Müslümanın diğer bölgelere kaçmaya çalıştığını" (Deutsche Allgemeine Zeitung: 24 Juli 1921) belirtmiştir.

Schellendorff, zorunlu göç öncesi dönemi özetledikten sonra;

"Bu şartlar altında Osmanlı Devleti'nin sınır bölgelerindeki isyancı Ermenileri verimli topraklara sahip olan Mezopotamya'ya nakletmek zorunda kaldığını, nakil sırasında ordunun kendisi yiyecek sıkıntısı çekmesine rağmen Ermenilere yemek çıkarıldığını, ulaşım aracı, doktor ve ilaç sağlandığını, ancak göç şartlarından dolayı ve hastalıklar nedeniyle bir kısmının yollarda öldüğünü*, aynı şartlar altındaki Müslümanlardan ve Türk ordusundan da büyük kayıplar verildiğini**, bütün bu gerçekler ortadayken Talat paşayı ve Osmanlı Devleti'ni

* Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu zorunlu göçe tabi tutulan Ermenilerden göç yerine varmadan hayatını kaybedenlerin sayısını Osmanlı Arşiv belgelerine dayanarak 56.610 olarak vermektedir. Bunlardan hastalık nedeniyle hayatını kaybedenlerin sayısı 25.000-30.000 kadardır. Detay için bakınız: Yusuf Halaçoğlu, "Ermeni Tehciri ve Gerçekler (1914-1918)", Türk Tarih Kurumu Yayınları Sayı 90, Ankara, 2001, s.76-77

** Ermeni zorunlu göçünün yaşandığı dönemde Osmanlı ordusunda sadece hastalıklardan ölen askerlerin sayısı 466.759'dur. Ermenilerin zorunlu göç sırasında hastalık nedeniyle verdikleri kayıplarla Osmanlı ordusundaki askerlerin

suçlamanın insafsızlık olacağını, Talat paşayı katleden kişinin beraat ettirilmesinin büyük bir hata olduğunu ve kendisi de dâhil, mahkeme tarafından tanık kaydedilen hiçbir Alman subayına tanıklık yaptırılmamasının haksızlık olduğunu, bu haksız kararı veren hakimlerin bir gün gerçeği sorgulayacaklarını umduğunu” yazmıştır.

Teyleryan’ın serbest bırakılması, işlenen cinayetlerin karşılıksız kaldığını gören Ermenileri cesaretlendirmiş ve diğer Osmanlı yöneticilerinin de peş peşe katledilmelerine zemin hazırlamıştır. 6 Aralık 1921’de eski sadrazam Sait Halim Paşa Roma’da, 17 Nisan 1922’de siyaset adamı Prof. Bahattin Şakir ve eski Trabzon valisi Cemal Azmi benzer şekilde Berlin’de sokak ortasında vurulmuşlardır. Bu cinayetleri 25 Temmuz 1922’de Cemal Paşanın Tiflis’te katledilmesi izlemiş ve zorunlu göç sırasında Osmanlı yönetiminde görev yapan devlet adamlarının neredeyse tamamı bir yıl içinde ortadan kaldırılmıştır (Ünal 2004: 77-78).

Talat Paşa suikastından 100 yıl sonra Alman Süddeutsche Gazetesi’ne konuşan oğul Teyleryan, "babasının kahraman olarak görülemeyeceğini, babasının yalancı ve katil olduğunu belirtmiştir.

Teyleryan, babasının mahkemedeki savunmasında da yalan söylediğini belirtmiş ve babasının "kız kardeşime tecavüz edildi. Annem ve babam kurşunlandı" şeklinde savunma yaptığını, oysa babasının hiç kız kardeşi olmadığını, katil ve yalancı biri olarak babasının Ermenistan’da kahraman kabul edilmesini anlayamadığını açıklamıştır.

Salomon Teyleryan’ın bizzat kendi oğlu tarafından yapılan bu açıklama Ermeni destekçileri arasında panik yaratmış ve bazı yazarlar oğul Teyleryan’ın açıklamalarını saptırma çabası içine girmiştir. Bu kapsamda gayret sarf eden yazarlardan biri de Robert Fisk’tir. Fanatik bir Türk düşmanı olan Fisk (Yavuz 2016: 97) Teyleryan’ın oğlunun açıklamaları üzerine kendisiyle bir mülakat yapmış ve oğul Teyleryan’ın ifadeleri arasına kendi düşünce ve yorumlarını ekleyerek Teyleryan’ın Türkler lehine olan açıklamalarını Türkler aleyhine çevirmeye çalışmıştır (Yavuz 2016: 97-99). Ancak Robert Fisk’in başvurduğu saptırma ve gerçekleri gizleme yöntemi olaya tarafsız gözle bakma yeteneğine sahip olanların gözünden kaçmamıştır.

Aslında Almanya’nın Teyleryan davasında açıkça ortaya koyduğu ikiyüzlü politikalarını yadırgamamak gerekir. Zira Almanya’nın yönetim kadroları,

hastalıklardan verdiği kayıplar mukayese edildiğinde hastalıklardan ölen Ermenilerin kayıplarının hastalıklardan ölen Osmanlı askerlerinin kayıplarının 15’te biri kadar olduğu ortaya çıkmaktadır. Detay için bakınız: Hikmet Özdemir, Kemal Çiçek, Ömer Turan, Ramazan Çalık, Yusuf Halaçoğlu, "Ermeniler: Sürgün ve Göç", Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2004, s. 99-100.

İngiltere'nin tersine Osmanlı topraklarını anlaşma masalarında paylaşarak değil; imparatorluk kaynaklarından barışçı yollarla istifade etmeyi amaçlayan politikalar izleyerek sömürgeci emellerini gerçekleştirmek için Yakındoğu'nun kendilerine tarih tarafından bahşedilen bir alan olduğu tezini savunmuşlardır (Arıkan 2006: 317-318). Almanlar Ortadoğu ve Kafkaslar'daki zengin kaynaklara el atabilmek ve jeopolitik açıdan Dünyanın kalpgâhu sayılan Avrasya'ya girebilmek için her yolu denemişler ve bu kapsamda Osmanlı padişahının aynı zamanda İslam Halifesi olmasından yararlanarak cihat kavramını kullanabilmek için Osmanlı Devleti ile ittifaka girmişler ve Müslümanlar üzerinde Almanya'nın rolünü pekiştirmek amacıyla Kral Wilhelm'in gizlice Müslüman olduğu, kılık değiştirerek Mekke'ye hac için gittiği ve Hacı Wilhelm Muhammed adını aldığı haberini bile yaymışlar (Hopkirk 1995:7) ve cihat propagandasını desteklemek için Arapça, Urduca ve Hintçe yayım yapan "El-Cihad" gazetesini çıkarmışlardır (Arıkan, 2006: 324, Kılıç, 2003:24). Bazı devşirilmiş sözde Müslüman din adamları ise Kur'an-ı Kerim'de Wilhelm'in Müslümanları kâfir boyunduruğundan kurtarmak için Allah tarafından görevlendirildiğini gösteren esrareniz ayetler bulunduğunu bile öne sürmüşlerdir (Hopkirk 1995: 7). Ancak Müslümanların Almanları desteklemesini sağlamak üzere Almanlar ve işbirlikçi din adamları tarafından yayılan bu söylentiler Osmanlı Devleti dışındaki Müslüman ülkelerin halklarının Almanya'yı desteklemesini sağlamadığı gibi, savaşın sonucunu da değiştirmemiştir ve Osmanlı Devleti Almanya'nın müttefiki olmanın bedelini kendi topraklarını kaybederek ödemiştir.

Harp sona erdikten sonra sıra Ermeni göçü için suçlu aramaya gelmiştir. Harpten sonra fanatik Türk düşmanı yazarlar bir yandan gerçekleri çarpıtarak Türklerin Ermenileri katlettiklerine ilişkin kitap ve raporlarla Almanya'nın zorunlu göç kararının alınmasındaki etkilerini gizlemeye çalışırken diğer yandan savaş şartlarında isyancı Ermenilerin savaş bölgesinden çıkarılması amacıyla alınmış olan zorunlu göç kararını da bir soykırım* gibi nitelendirerek Osmanlı Devleti'ni suçlamaya başlamışlardır.

Almanya'nın Ermenilere verdiği destek özellikle Anadolu'nun Ermenilerden kurtarılması sürecinde daha belirgin hâle gelmiş ve Almanlar Türk Kafkas Kolordusunun Sarıkamış-Kars-Gümrü istikametindeki harekâtından rahatsızlık duymuşlardır.

---

* O dönemde BM soykırım Sözleşmesi henüz kabul edilmemiş bulunduğu ve soykırım sözcüğü uluslararası hukuk literatüründe bulunmadığından Türkler Ermeni zorunlu göçü konusunda suçlanırken "katliam" sözcüğü kullanılmıştır. Ancak 1948 yılında BM Soykırım Sözleşmesinin kabulünden sonra katliam sözcüğü yerine soykırım sözcüğü kullanılmaya başlanmıştır.

Alman Ermeni Cemiyeti adına Dr. Paul Rohrbach, Almanya Başbakanı Graf Hertling'e gönderdiği yazıda Rusya'nın Ermenilere özerklik önerisinde bulunduğundan bahisle Alman Hükûmeti'nin bunun gerçekleşmesi için yardımda bulunmasını (Kılıç 2003: 59) talep etmiştir.

Brest-Litowsk sonrası Rusların çekildikleri bölgede Ermeni Devleti kurulması yönündeki isteklerini Alman Hükûmeti'ne bildiren Alman Parlamenter Dr. Mum ve Dr. Paul Rohrbach, Brest-Litowsk sonrası Osmanlı ordusunun askerî harekâta geçmesinden endişelenen Ermenilerin bu ihtimalin önlenmesi konusundaki taleplerini de Alman Hükûmetine iletmış (Arıkan 2006: 333), bunun üzerine Almanya, Osmanlı Devleti'nden Ermenilere misillemede bulunulmamasını istemiştir.

Almanya'nın İngiltere, Fransa ve Rusya ile savaşa girmesinin ve beraberinde Osmanlı Devleti'ni de savaşa sürüklemesinin arka planında yatan sebeplerden biri de Kafkasya enerji kaynaklarına sahip olma isteğidir.

Almanya I. Dünya Savaşı öncesi Rusya'nın direnmesine karşı, Güney Kafkasya üzerinden İran'a yol açmaya çalıştığı gibi, Orta Asya doğrultusunda sıçrama görevini yerine getirecek Alman yanlısı bir Kafkasya devleti edinmek için de çok büyük paralar harcamıştır. Almanlar Bakü ve özellikle Batum petrollerine sahip çıkmayı da hedef edinmişlerdir (Karal 1996: 529). Nitekim İngilizlerin Ermenilere bıraktığı Kars ve Sarıkamış bölgelerinde Ermenilerin Müslüman halkı kitleler hâlinde katletmeye başlaması üzerine Kafkas Kolordusunun Ermenilere karşı harekete geçerek Kars'ı aldıktan sonra Gümrü istikametinde ileri harekâta devam etmesi Almanları rahatsız etmiş ve Gürcüler Almanya'nın telkinleriyle Gürcistan'ın bağımsızlığını ve Almanya'nın himayesine girdiğini açıklamıştır. Türklerin Kafkasya'daki ilerlemesinden rahatsızlık duyan Alman Komutan General Hindenburg da Enver paşaya hitaben Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın Kafkasya'daki çıkarlarına uygun hareket etmesini talep eden bir mektup (Karal 1996: 530-533) göndermiştir.

Bolşevik İhtilali'nden sonra Ermeniler, Gürcüler ve Azerbaycan Türkleri tarafından 14 Kasım 1917'de Maverı Kafkasya Cumhuriyeti ve 26 Nisan 1918'de Trans Kafkasya Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra Osmanlı Devleti'nin Kafkasya'da egemenliğini istemeyen Almanya kendi kontrolünde bir Gürcü Devleti, ya da Gürcü egemenliğinde bir konfederasyon teşkili için çalışmalara başlamış ve bu amaçla Rusya ile de iş birliğinde bulunmuştur (Arıkan 2006: 337). Neticede Almanya'nın kışkırtmaları sonucu Trans Kafkasya Cumhuriyeti dağılarak önce bağımsız Gürcistan, ardından 28 Mayıs'ta Azerbaycan, 30 Mayıs'ta ise Ermenistan kurulmuştur. Almanya Osmanlı Devleti'nden gizli olarak 27 Ağustos 1918'de Sovyet Rusya ile Osmanlı ordusunun Bakü'ye doğru yayılmasını önlemek amacıyla bir de anlaşma imzalamıştır. Anlaşmaya göre Tiflis'e yerleşen Alman generali Von Kress Osmanlı Devleti'nin ilerlemesine karşı Gürcistan ve Ermenistan'ı destekleyecekti (Gökdemir 1998:27-28).

Kafkas Müslümanları ile Türkiye'nin birleşmesini de engellemeye çalışan Almanya bütün bu çabalarına rağmen Osmanlı Devleti'nin Kafkaslar'daki ilerleyişini önleyemeyince önce el altından Ermenileri desteklemeye başlamış, takip eden süreçte ise Osmanlı Devleti'nin Bakü'ye ilerleyişini Hristiyanlık adına protesto ederek Ermenilerin de Bakü petrollerinden yararlanmasını talep etmiştir. Bu kapsamda Ermenilerle Türk ordusu arasındaki çatışmalarda Alman askerlerinin Ermeni saflarında yer aldığı 10 Haziran 1918'de Osmanlı karargâhından Almanlara gönderilen telgraflardan anlaşılmaktadır (Şahin 2005: 205-206). Aynı şekilde, Almanların Sohum'da Müslüman halktan topladığı silahları Hristiyanlara verdiği de tespit edilmiştir (Arıkan 2006: 339). Bütün bu bilgiler Almanların I. Dünya savaşına girmesinin arka planında yatan düşüncenin Ortadoğu ve Kafkaslar'daki enerji kaynaklarına el atma isteğinden kaynaklandığını ve kendi ulusal çıkarları için Ermeniler başta olmak üzere bölgedeki Hristiyan unsurlardan yararlandığını ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Kendi milli birliğini sağladıktan sonra büyüme hedefine kilitlenen Almanya I. Dünya Harbi öncesinde Ortadoğu ve Kafkaslar yeniden şekillenirken bölgedeki yeraltı ve yerüstü kaynaklarına ve dünyanın en önemli jeopolitik konumuna sahip olan Anadolu'ya, Mezopotamya'ya ve Kafkasya'ya İngiliz ve Fransızlardan önce el atma düşüncesinden hareketle Osmanlı coğrafyasına yönelmiştir. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin orduda islahât yapma ihtiyacından yararlanan Almanya Osmanlı Devleti'ne gönderdiği askeri uzmanlar ve komutanlarla Osmanlı Devleti'nin yönetim kadrosunu ve ordusunu tamamen Alman etki ve kontrolü altına almış ve Osmanlı Devleti Almanya'nın yanında savaşa katılmıştır. Almanya Osmanlı topraklarına gönderdiği uzmanlar ve misyonerler vasıtasıyla da bölgedeki kaynaklardan ve gayr-ı Müslim unsurlardan yararlanma konusunda araştırmalarda bulunmuş ve Osmanlı Ermenileriyle ilişkilerini geliştirmiştir.

I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Ermenilerinin bir bölümünün düşman saflarına geçerek kendi devletine karşı savaşması, geride kalan unsurlarla da çeteler teşkil ederek Müslüman köylerinde katliam yapması ve Osmanlı ordusunun harekâtını sekteye uğratacak şekilde casusluk ve sabotaj faaliyetlerinde bulunması Alman Genelkurmay'ının önerileriyle Ermenilerin bir bölümü için zorunlu göç kararının alınmasına sebep olmuştur. Gerek zorunlu göç kararının haklılığı gerekse göç uygulamasında Ermenilere gerekli insani yardımın sağlandığı Alman büyükelçilerinin, konsoloslarının ve Osmanlı ordusunda görev yapan Alman askeri uzman ve komutanlarının rapor ve beyanatlarında açıkça görülmektedir.

Ancak savaştan sonra Osmanlı Devleti'nin yanı sıra Almanya'nın da Ermenilere katliam yapmakla suçlanması üzerine Almanlar söz konusu suçlamalardan

kurtulabilmek ve kendilerini temize çıkarmak amacıyla zorunlu göç kararı ile ilgilerinin olmadığını öne sürerek düzmece kitap ve belgelerle Türk tarafını suçlama yoluna gitmişlerdir. Almanya bu kapsamda Ermeni katliamlarının gerçekleştiğini, fakat bunun sadece Türkler tarafından işlendiğini, Alman subaylarının ise Ermenileri kurtarmak için ellerinden geleni yaptıklarını ispatlamaya çalışmaktadır.

I. Dünya Savaşının son döneminde savaş Kafkasya bölgesinde devam ederken Almanya Türk ilerlemesini ve Kafkas Müslümanları ile Türkiye'nin birleşmesini de engellemeye çalışmış, Türklerin Kafkaslar'daki ilerleyişini önleyemeyince el altından Ermenileri desteklemeye başlamıştır. Takip eden süreçte ise Osmanlı ordusunun Bakü'ye ilerleyişini Hristiyanlık adına protesto ederek Ermenilerin de Bakü petrolerinden yararlanmasını talep etmiştir. Bu kapsamda Kafkasya'da Ermenilerle Türk ordusu arasındaki çatışmalarda Alman askerleri Ermeni saflarında yer almış ve Almanlar bölgedeki Müslüman halktan topladığı silahları Hristiyanlara dağıtmıştır.

Bütün bu bilgiler Almanların I. Dünya Savaşına girmesinin arka planında yatan düşüncenin Ortadoğu ve Kafkaslardaki enerji kaynaklarına el atma isteğinden kaynaklandığını, kendi ulusal çıkarları söz konusu olduğunda Almanların müttefik olduğu ülkeye bile sırt çevirebildiğini, politikalarının belirlenmesinde Hristiyan dininin önemli bir unsur olarak ortaya çıktığını ortaya koymaktadır.

II. Dünya Savaşı yıllarında tarihin en büyük soykırımını işleyerek 1948 yılında BM'den Soykırımın Önlenmesi Anlaşması'nın çıkarılmasının ana sebebi olan Almanya'nın Osmanlı Devleti'ni işlemediği bir suçtan dolayı günümüzde bile yargılaması ve kendisi üzerindeki yaftayı Ermeni zorunlu göçü bahanesiyle Osmanlı Devleti'ne ve Türk milletine yapıştırmaya çalışması sonuç vermeyecek bir girişimdir. Almanların I. Dünya Savaşı yıllarında gerek Ermeni zorunlu göç kararının alınması konusundaki etkileri gerekse savaş Kafkaslar'da devam ederken Ermenilere verdikleri destek her geçen gün ortaya çıkan yeni belgelerle giderek açıklık kazanmaktadır. Özellikle bu konuda yüksek lisans ve doktora yapan Alman öğrencilerin çalışmaları hâlen yabancı araştırmacıların erişimine kapalı tutulmaktadır. Söz konusu çalışmalara da ulaşılabildiği takdirde Almanların Osmanlı Devleti'ni savaşa sürüklemelerinin nedenleri ve Ermeniler için alınan zorunlu göç kararı üzerindeki etkileri açıklık kazanacaktır. Bu kapsamda Almanya'da yaşayan ve Ermeni meselesi konusunda çalışmalar yürüten Alman vatandaşı Türk akademisyenlere gerçeklerin ortaya çıkarılması konusunda büyük görev düşmektedir.

KAYNAKÇA

A. KİTAP, DERGİ VE MAKALELER

ALKAN M. Nail (2014), "1915 Ermeni Tehcir Kanunu ve Almanya'nın Etkisi", *Akademik Bakış*, Cilt 8 Sayı 15

- ARIKAN Refik (2006), "Almanya Siyaseti İçerisinde Ermeni Meselesinin Yeri", *Geçmişten Günümüze Ermeni Sorunu ve Avrupa* (Editör: Doç. Dr. Haluk Selvi), Sakarya Üniversitesi Türk-Ermeni İlişkileri Araştırma Merkezi Yayını, Sakarya
- ASLAN Esat (2001) *Ermeni Sorununda Akılcı, Tarafsız ve Planlı Görüş Açılımları, Osmanlı'dan Günümüze Ermeni Sorunu*, Ankara
- BALAKIAN Grigoris (2009) *Armenian Golgotha*, Translated by Peter Balakian with Aris Sevag, New York
- BEYDİLLİ Kemal (1987), Türk Savun Kendini, *Tarih ve Toplum*, Sayı 38, İletişim Yayınları, İstanbul
- BOZKURT Fatih (2006), "Birinci Dünya Savaşına Kadar Almanya ve Ermeni Sorunu", *Geçmişten Günümüze Ermeni Sorunu ve Avrupa* (Editör: Doç. Dr. Haluk Selvi), Sakarya Üniversitesi Türk-Ermeni İlişkileri Araştırma Merkezi Yayını, Sakarya
- ÇİÇEK Kemal (2005), *Ermenilerin Zorunlu Göçü 1915-1917*, Türk Tarih Kurumu yayınları, XVI. Dizi. Sayı 110, Ankara
- ÇOLAK Mustafa (2013), "Müttefik Almanya İle İhtilaf: Ermeni Meselesi", *History Studies, Special Issue on Balkan Wars (Balkan Savaşları Özel Sayısı)*, Cilt:5, Sayı:6, Ankara
- GÖK Hayrullah, UYAR Mesut (2000), "Birinci Dünya Savaşı'nda Alman Askeri Yardım Heyeti'nin Bir Yönü, Bir Arşiv Yağmasının Hikâyesi", *Toplumsal Tarih Dergisi*, Kasım 2000 Sayı 83 Cilt 14, İstanbul
- GÖKDEMİR Ahmet Ender (1998), *Cenûb-i Garbî Kafkas Hükûmeti*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara
- GUSE Felix (1940), *Die Kaukasusfront im Weltkrieg: Bis zum Frieden von Brest*, Leipzig
- HALAÇOĞLU Yusuf (2001), *Ermeni Tehciri ve Gerçekler (1914-1918)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları Sayı 90, Ankara
- HOPKIRK Peter (1995), *İstanbul'un Doğusunda Bitmeyen Oyun*, Çeviren: Mehmet Harmancı, Bilgin Yayıncılık A.Ş., İstanbul
- KARAL Enver Ziya (1996), *Osmanlı Tarihi IX. Cilt*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- KILIÇ Selami (2001), "Ermeni Dostu Olarak Tanınan Bir Alman Din Adamı Dr. Johannes Lepsius", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XVII, Kasım 2001, Sayı: 51'den ayrı basım
- KILIÇ Selami (2015), *Türk - Alman Arşiv Belgeleriyle Ermeni Sorunu ve Almanya*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- KURAT Akdes Nimet(1966), *Birinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'de Bulunan Alman Generallerinin Raporları*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 23, Seri: III-Sayı: B3, Ankara
- MÜNİR Süreyya Bey (2001), *Ermeni Meselesinin Siyasi Tarihçesi*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No:53, Ankara
- ORTAYLI İlber (2001), "Ermeni Sorunu: Soykırım İddialarının Arkasındaki Gerçekler", *Popüler Tarih*, Sayı 8, İstanbul
- ORTAYLI İlber (1998), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, Alkım Yayınları, İstanbul
- ÖZDEMİR Hikmet, ÇİÇEK Kemal, TURAN Ömer, ÇALIK Ramazan, HALAÇOĞLU Yusuf (2004), *Ermeniler: Sürgün ve Göç*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara

SÜSLÜ Azmi (1990), *Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Rektörlüğü Yayın No:5, Ankara

ŞAHİN Enis (2005), *Diplomasi ve Sınır*, İstanbul

TARAN Kemal (1984), *Ermeni İddiaları Tutarsızdır*, İstanbul

TAŞCIOĞLU Ömer Lütfi (2015), *Türk-Ermeni İlişkilerinde Tarihi, Siyasi ve Hukuki Gerçekler*, Nobel Akademik Yayınları, Ankara

TEPEKAYA Muzaffer (2002), "Osmanlı-Alman İlişkileri (1870-1914)", *Türkler*, c.13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara

TRUMPENER Ulrich (1999), "Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler*, Editör: Marian Kent, İstanbul

ÜNAL Şeref (2004), *Salomon Teilerian Davası, Talat Paşa Suikastı*, Ufuk Üniversitesi Yayınları, Ankara

WALLACH Jehuda E. (1977), *Bir Askeri Yardımın Anatomisi*, Çev. F. Çeliker, Genelkurmay Basımevi, Ankara

YAVUZ Hakan (2016), "Robert Fisk ve Tehlirian Davası", *Türkiye Günlüğü*, Bahar 2016, Sayı:126, Cedit Neşriyat, Ankara

B. GAZETELER VE İNTERNET KAYNAKLARI

Deutsche Allgemeine Zeitung, 24 Juli 1921

GUST Wolfgang, "Veröffentlichungen: Wer manipulierte die Dokumente in Deutschland und Armenien?", <http://www.wolfgang-gust.net/armenocide/gusthome.nsf/d3cb8075f11223b4c12572ef004f2e81/e291456a34f282aec12572cd004dbc56!OpenDocument>, (31.10.2014).